

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

IQTISODIYOT

F.X.Rahimov, A.Muhammadiyev

Soha komponentlarining samarali integratsiyasi – innovatsion rivojlanish garovi 8

Sh.Nishonova

Investitsiya loyihalarini boshqarish jarayonining bosqichlari va investitsiya jozibadorligini baholash mexanizmlari 16

Z.M.Tojiboyev

Yashil moliya va O'zbekistonda barqaror rivojlanish: rivojlanayotgan bozorlerde ESG va yashil obligatsiyalarning roli..... 21

FALSAFA

Sh.T.Tursunkulova

Estetika tarixida go'zallik tushunchasi 25

S.S.Jabborova

Yangi O'zbekistondagi ma'naviy islohotlar ijtimoiy taraqqiyot omili sifatida..... 32

M.O'rinov

Yangi O'zbekiston tasviriy san'atida avlodlar almashinuvi fenomeni va madaniy transformatsiyalar dialektikasi 35

D.N.Tag'oyeva

Oila, nikoh masalalarining genezisi va jadidlar ma'naviy merosida mazkur masalalarning aks etishi..... 39

A.A.Mirzayev

Ibn al-Arabiyning komil inson haqidagi qarashlari..... 49

M.R.Tuxtasinov

Demokratik jamiyatda siyosiy tafakkurni rivojlantirish muammolari..... 54

G.M.Ruzmatova

Ibn Sino va Erix Fromm: ijtimoiy faollikka oid falsafiy g'oyalarining qiyosiy-tahlili..... 58

J.B.Anarbayev

Yangi O'zbekiston sharoitida inson manfaatlarini ta'minlashda institutsional hamkorlikning roli..... 62

N.A.Umirzakova

Tibbiy ta'limga bioetikaviy imperativlarni joriy etish - zamonaviy tibbiyotni optimallashtirishning usuli sifatida 66

M.R.Sodiqova

Inson qadrini ta'minlashda demokratik qadriyatlarining o'rni 70

I.T.Boltaboyev

Ijtimoiy adolatning falsafiy talqini: tarixiy va zamonaviy yondashuvlar 74

S.R.Bo'ldiyeva

Buxoro hunarmandlarining e'tiqodi va ularning hayotdagi falsafiy qarashlari 79

M.X.Baratova

Kambag'allik muammosining ijtimoiy-falsafiy talqini va uni o'rganishning metodologik asoslari 84

B.Tadjixodjayev

Davlat boshqaruvida xarizmatik shaxslar faoliyatining sotsiologik tahlili 89

A.B.G'ulomov

Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishning ma'naviy-ma'rifiy tamoyillari va strategik asoslari 93

M.R.Sodiqova

Yoshlarning mafkuraviy immunitetini shakllantirishda ijtimoiy-falsafiy omillar 97

D.V.Vohidova

Xojagon tariqati va ma'rifatli jamiyatning ruhiy-ma'naviy asoslari 101

A.B.G'ulomov

Yangi O'zbekiston va fuqorolik jamiyati qurishda Farg'ona jadidchilik maktab namoyondalari ijtimoiy-falsafiy qarashlarining ahamiyati 105

UO'K: 1(092):141.7

IBN AL-ARABIYNING KOMIL INSON HAQIDAGI QARASHLARI

ВЗГЛЯДЫ ИБН АЛЬ-АРАБИ НА СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

IBN AL-ARABI'S CONCEPTION OF THE HUMAN BEING

Mirzayev Axrorjon Azamovich

Farg'ona davlat texnika universiteti "Ijtimoiy fanlar va sport" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Ibn al-Arabiyning "inson", "komil inson" haqidagi qarashlari tahlil qilingan. Ibn Arabiyning aqliy e'tiqodga ega bo'lgan «komil inson» tushunchasiga qo'shgan hissasi, ushbu g'oya inson salohiyatining yuksalishiga, oqilona e'tiqodga, koinotni mas'uliyat bilan boshqarishga olib kelishi va insonlarning Alloh hamda Uning yaratganlari o'rtasidagi munosabatlarni tushinishi haqidagi fikrlari ham muhokama qilingan.

Аннотация

В данной статье анализируются взгляды Ибн аль-Араби на понятия "человек" и "совершенный человек". Также рассматривается вклад Ибн Араби в концепцию "совершенного человека", обладающего интеллектуальной верой. Обсуждаются его идеи о том, что эта концепция ведет к раскрытию человеческого потенциала, рациональной вере, ответственному управлению вселенной и пониманию людьми взаимоотношений между Аллахом и Его творениями.

Abstract

This article analyzes Ibn al-Arabi's views on the concepts of "human" and "perfect human". Ibn Arabi's contribution to the notion of the "perfect human" possessing rational faith is discussed, along with the idea that this concept leads to the elevation of human potential, rational belief, responsible stewardship of the universe, and understanding of the relationship between humans, Allah, and His creations.

Kalit so'zlar: "inson", "komil inson", tasavvuf, donishmandlik, so'fiy, Allox, ilohiy ruh.

Ключевые слова: "человек", "совершенный человек", суфизм, мудрость, суфий, Аллах, божественный дух.

Key words: "human", "perfect human", Sufism, wisdom, Sufi, Allah, divine spirit.

KIRISH

Ibn al-Arabiyning tasavvufiy ta'limoti falsafiy-antropologik xususiyatga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Uning tasavvufiy ta'limotining bosh yo'nalishi, hozirgi fan tili bilan izohlaganda insonni antropologiya (insonlarning tabiiy tuzilishi, tabiiy tuzilish tarixi) faniga yaqin deb atash mumkin. Ammo Ibn al-Arabi talqinida bu tabiiy jarayon ilohiyat ruhida talqin etiladi va boshdan oyoq ilohiy ruh sifatida bayon etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ibn Arabiy haqidagi adabiyotlar oqimi yildan-yilga ko'payib borayotgan bir paytda, fransuz tadqiqotchilari D. Gril, Sh.A. Jilis, M. Xodkevichlarning asarlari, shuningdek, ingliz va amerikalik olimlar R. Ostin, U. Chittik va M. Sellzning ishlari alohida e'tiborga sazovor. 1977-yildan beri Buyuk Britaniyada Muhyiddin Ibn Arabiy g'oyalarini G'arbda targ'ib qilish maqsadida tashkil etilgan Jamiyat faoliyat yuritmoqda. Istanbul va AQSHda o'z jurnali va filiallariga ega bo'lgan ushbu jamiyatning faoliyati sof teosofik xususiyatga ega. Bunda Shayxning ijodiy merosi jamiyatning aksariyat a'zolari tomonidan universal nuqtai nazardan ko'rib chiqilib, na islom, na boshqa har qanday ekzoterik din da'vo qila olmaydigan abadiy ma'naviy qadriyatlar xazinasini sifatida talqin etilmoqda.

Islomda insonni ifodalash uchun qo'llaniladigan atamalardan biri "al-inson"dir.

Muhammad Fuod "al-Mu'jam al-mufaras li al-alfoz al-Qur'on al-karim" kitobida "al-inson" so'zi Qur'onda 43 surada 73 marta keltirilganini qayd etgan. "Al-inson" so'zining qo'llanilishi ikki jihatni o'z ichiga oladi: jismoniy jihat (uning turli unsurlari bilan) va ma'naviy jihat (ruh bilan sug'orilgan). [1] Shunday qilib, «inson» so'zi odamzotning to'liq salohiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi - jismoniy,

aqliy, hissiy, axloqiy, ijtimoiy va badiiy, shuningdek, psixologik qobiliyatlar, garchi hali mukammal bo'lmasa-da. [2]

Ibn Arabiy o'z asarlarida «inson» tushunchasini keng ko'lamda o'rgangan. Uning ta'kidlashicha, «inson» tushunchasi oddiy tushunishdan ancha chuqur bo'lib, insonlarni kichik koinot sifatida tasvirlaydi va koinotning katta olamini aks ettiradi. U o'zining falsafiy va tasavvufiy talqinlarida insonlarning ilohiy xususiyatlarni o'zida mujassam etishi va o'zining asl mohiyatini anglashi mumkinligini ta'kidlaydi. Ibn Arabiyning «inson» haqidagi g'oyalarining ta'siri tasavvuf tafakkuri va islom falsafasiga chuqur kirib borgan, ma'naviyat, o'z-o'zini anglash, inson va ilohiylik o'rtasidagi murakkab munosabatlar haqidagi qarashlarni shakllantirgan. [3]

Islom ta'limotida Qudratul inson atamasi mavjud bo'lib, u Alloh taolo tomonidan insonlarga tug'ilishidan beriladigan asosiy qobiliyatlarni, ya'ni ko'rish, eshitish va qalbni ifodalaydi. [4] Bu uch qobiliyat o'zaro bog'liq bo'lib, eshitish ta'lim jarayonida olingan bilimlarni saqlashga xizmat qiladi, ko'rish bilimlarni rivojlantirish va keyingi izlanishlar orqali tadqiqot natijalarini boyitishga yordam beradi, qalb esa bilimlarni barcha yomonliklardan tozalash vazifasini bajaradi.

Insoni komil (mukammal inson) - so'fiylar tomonidan eng yuqori darajaga erishgan musulmonni ifodalash uchun qo'llaniladigan atama bo'lib, u fanofilloh (Allohda yo'q bo'lish) darajasini anglatadi. Ibn Arabiy fikricha, insonlar Alloh taoloning eng mukammal namoyon bo'lishidir. Buning sababi, insonlar al-Kaun al-Jamil, ya'ni markaziy mavjudot, kichik olam hisoblanib, katta olamda aks etadi va ularda Allohning sifatleri namoyon bo'ladi. Shu bois, insonlar xalifa sifatida ulug'lanadi, chunki ularda Allohning surati va olamning surati mujassam bo'lib, Allohning mohiyati barcha sifatleri va ismlari bilan ularda zohir bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, insonlarni Allohning borligini ko'rsatuvchi ko'zgu deb aytish mumkin.

Inson bilimining mukammalligiga kelsak, bu ularning ongning eng yuqori darajasiga erishganligi bo'lib, o'zlarining Alloh bilan birligini yoki ma'rifatni anglab yetishlarida namoyon bo'ladi. [5] Ibn Arabiy ham komil insonni Alloh taoloning tajalliysi uchun mukammal vosita sifatida ko'radi. Bu qarash butun borliq faqat bitta haqiqatga ega, degan farazga asoslanadi. Yagona haqiqat barcha fikrlar, munosabatlar, yo'nalishlar va vaqtdan holi bo'lgan mutlaq mavjudlikdir. U sof mohiyat bo'lib, ismsiz, sifatsiz va hech narsaga bog'liq emas. Shunda mutlaq borliq ushbu xilma-xil olam bilan mukammal namoyon bo'ladi. Bu namoyon bo'lish Allohning o'z tabiati orqali olamni yaratishi bilan bir vaqtda sodir bo'ladi, shuning uchun u allaqachon tanaffus (Uning nafasi bilan nafas olish) jarayoni orqali Undan mavjud bo'lib kelgan.

Tasavvuf ahli nazdida koinot Alloh taoloning sifatleri va go'zal ismlarining (al-asma al-husna) ko'zgusidir. Borliqning har bir darajasi, xoh u minerallar, o'simliklar yoki hayvonlar bo'lsin, Allohning muayyan sifatlerini aks ettiradi. Masalan, minerallar darajasida Allohning go'zalligi ma'lum darajada, jumladan, tog' jinslarida va qimmatbaho metallarda namoyon bo'ladi. O'simliklar olamida esa minglab turdagi gullar, ularning betakror va uyg'un ranglari shoirlarni doimo hayratlanarli ilhomga chorlaydi. Xuddi shunday, turli xil hayvonlarning xilma-xil shakl va turlari ham o'ziga xos jozibaga ega. Biroq, bu dunyodagi barcha maxluqotlar orasida faqat insongina Alloh taoloning sifatlerini to'liq aks ettira oladi. Buning sababi shundaki, inson barcha koinot unsurlarini o'zida mujassam etgan mikrokosm sifatida o'z kamolotiga erishgach, barcha ilohiy sifatleri mukammal tarzda aks ettirish qobiliyatiga ega bo'ladi. Shu bois insonni «komil inson», ya'ni mukammal inson deb atashadi. [6]

Komil insonning mukammalligi Muhammad (s.a.v.) mohiyati (al-haqiqah al-Muhammadiyah) orqali Alloh taoloning mukammal tajalliysi tufayli yuzaga keladi. Muhammad mohiyati Alloh taoloning tajalliysi uchun mukammal idish bo'lib, Alloh taoloning ilk yaratilishidir. [7] Shu sababli, bir tomondan, komil inson Alloh taoloning tajalliysi uchun mukammal idish bo'lsa, boshqa tomondan, u butun olamning kichik nusxasidir, chunki u olamning ham moddiy, ham ma'naviy individual voqeliklarini aks ettiradi. Komil insonning qalbi Alloh taoloning arshiga mos keladi, ya'ni uning nafsoniyati Alloh taoloning taxtiga teng yoki uning ruhiy darajasi sidratul muntaha bilan barobar bo'lib, bu ruhiy amaliyotdagi eng yuqori cho'qqidir.

Insonning mukammalligi uning ilohiylik darajasiga yetishini anglatmaydi, chunki Alloh hech kim va hech narsa bilan bir xil emas. Buning sababi shundaki, koinot Alloh taoloning ismlaridagi barcha sifatlar va ta'sirlarning yig'indisidir. Koinot ham Allohning ko'zgusi, lekin Alloh emas. Ibn Arabiy uni «U, U emas» deb ta'riflaydi. Shuning uchun inson o'zining mohiyatida qoladi, bu esa mavjudlikning o'z mohiyatidan boshqa narsa emas. Ayni paytda, ular Allohning o'zligini ochishda va cheksiz kosmik vaziyatlarda Allohning ismlarini namoyon etishda ishtirok etib, o'zgarish va o'tish jarayonlarini boshdan kechiradilar. Insonning o'zi har bir narsada Alloh taoloning barcha haqiqatlarini

FALSAFA

qamrab olish salohiyatiga ega. Inson nafaqat o'ziga xos, balki koinotda o'z rolini faol ijro etadi. Shu bois, inson har bir narsaning ilohiy ildizi hisoblanadi, ammo bu uning borliqni qanday idrok etishiga, uni Allohning barcha yaratganlariga nisbatan o'zida o'zgartira olishiga, tirik mavjudotlarga berilgan ne'matlar uchun shukrona keltira olishiga ham bog'liq.

Bundan tashqari, inson barcha voqeliklarda Alloh bilan hamohang bo'lishi kerakligini anglash muhimdir. Shu sababli, insonlar o'zlarining ichki ko'rish qobiliyatlarini to'sib qo'yishi mumkin bo'lgan barcha salbiy narsalardan saqlanish uchun o'zlarini ezgu ruh bilan yo'naltirganlarida, ularni "mukammal insonlar" deb atash mumkin.

Ibn Arabiyning ikki asosiy ta'limotiga asoslangan holda, komil inson yoki inson kamolligi haqidagi munozara o'rganish uchun juda qiziqarli mavzu hisoblanadi. U bu dunyodagi barcha maxluqotlar orasida faqat insonlarga Alloh taoloning sifatlarini to'liq aks ettira olishini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, u komil inson deb ataluvchi zotning ma'lum bir g'ayrioddiy qudratga ega ekanligini, ya'ni bilvosita donishmandlikni nazarda tutgan holda talqin qiladi. Donishmandlikning o'zi Himma deb ataluvchi g'ayrioddiy kuchga ishora qiladi, bu esa jamlangan ruhiy quvvatdir. [8] Uning fikricha, dono inson har qanday narsani o'z xohishiga ko'ra bo'ysundirish qobiliyatiga ega, shu bois bu insonga tasxir qudrati berilgan, deyish mumkin.

Bundan tashqari, himmat deb ataladigan ma'naviy diqqat-e'tibor uni xayoliy tajribalar o'xshashligi orqali tushuntirishni talab qilmaydi. Shu sababli, insonlar o'z tasavvurlarida hatto bu o'tkinchi dunyoda mavjud bo'lmagan narsalarni ham yaratishga qodirlar. Bu ma'naviy yaratish ilohiy yaratishdan asosiy jihatdan farq qiladi. Insonlarning o'zi ham o'ziga xos xususiyatga ega, chunki ular Yer yuzida Xalifa unvonini olganlar. Bu shundan kelib chiqadiki, insonlar fitrat (tabiiy moyillik), aql va qalb kabi asosiy salohiyatlarga ega bo'lgan ruhiy mavjudotlardir. Ehtimol, aynan shu salohiyat insonlarni boshqa jonzotlarga nisbatan oliyanob va ustun mavjudotlarga aylantiradi.

Demak, Alloh tomonidan oldindan belgilangan barcha yaratilishlari bilan insonlar har bir shaxsdagi o'ziga xoslikning asosiy xususiyatidir. Ibn Arabiyning inson haqidagi mulohazalari, aslida, unutuluvchan yoki johil inson haqida emas, balki komil inson tushunchasiga olib keladi.

Garchi, haqiqatdan, unutuluvchanlik va johillik insonlarda eng ko'p uchraydigan jihatlar bo'lsa-da.

Ibn Arabiy fikricha, komil inson ikki toifaga bo'linadi: birinchisi, komil insonning "haqiqati" bo'lib, u asosiy shakl yoki boshlang'ich shakl (arxe) hisoblanadi. Bunda inson turi abadiy va boqiy bo'lib, alohida insonni Alloh tanlab olgan va unga inson bo'lish uchun maxsus va noyob inoyat bergan. Bu holda, alohida inson deganda payg'ambarlar va avliyolar nazarda tutiladi, ular Allohning tanlangan bandalari sifatida mavjud bo'ladilar. Ibn Arabiy buni Muhammad haqiqati deb ataydi. [9]

Ibn Arabiy o'z ta'limotida insonni Alloh butun koinotni yaratgandan so'ng yaratganini tushuntiradi. Bu shuni anglatadiki, inson Alloh taoloning so'nggi maxluqidir. Yaratilish birinchi aqldan boshlanib, universal ruh, universal tana, universal shakl, keyin esa ketma-ket chaqmoq, olov, havo, suv, yer, materiya, o'simliklar, hayvonlar, farishtalar, jinlar va insonlar yaratilgan. Qiziq tomoni shundaki, inson ichida koinotdagi barcha narsalar mujassam ekan. O'zlikni anglash siri insonni ko'pincha inson komil yoki mukammal inson deb atashga sabab bo'ladi, chunki Allohning vahiysi yaratilgan maxluqotlarda mukammal namoyon bo'ladi va Uning ismlari unda aks etadi. Shu bois, inson Alloh taoloning barcha sifatlarining namoyon bo'lishidir. Bu sifatlar Alloh taoloning koinotga nisbatan shakllari bo'lib, insonning mavjudligi haqida asosiy yoki fundamental xulosaga olib keladi.

Allohning namoyon bo'lishining turli ko'rinishlari orasida komil inson insonni to'liq namoyon etadi, shu bois uning ruhi Allohning ruhidir. Biroq, bu insonda mutlaq Ilohiy Ruh mavjud degani emas. Shunday qilib, komil insonga oid barcha narsalar osmon va yerning mukammal timsoli bo'lib, bu orqali inson o'zini Borliq olamida namoyon etadi, deb tushunish mumkin. Bu shuni anglatadiki, komil inson ham xuddi osmon va yer kabi bir xil tamoyil asosida namoyon bo'ladi. Shu sababli, insonlar uchun tanlangan yo'l "harakatsizlik" yoki "o'z tabiatiga sodiq qolish" tamoyiliga asoslanganini anglash muhimdir. Binobarin, insonning ongli sa'y-harakatlari yoki maqsadga erishishga urinishlari bu oliy tamoyilni buzadi va kutilganidan farqli natijalarga olib keladi.

Ushbu muhokama orqali Ibn Arabiyning "komil inson" tushunchasi Allohning har bir ismini (Uning mavjudligini) real hayotda namoyon eta olgan yoki Allohdan bo'lgan insonning tajallisiga aylangan shaxs ekanligini tushunish mumkin. Bu yerdan kelib chiqadiki, "komil inson" tushunchasi - insonni kamil, ya'ni to'liq inson degan ma'noni anglatadi.

Bu to'liqlik ongning eng yuqori darajasiga erishgan kishi sifatida talqin qilinadi yoki ma'rifat deb ataladi. Ma'rifat esa inson va Alloh o'rtasidagi mavjudlik birligini anglash (Vahdat al-vujud) demakdir.

Shunday qilib, Ibn Arabiyning oqilona tarzda e'tiqod qiluvchi «komil inson» tushunchasi haqidagi qarashlari insonning Alloh bilan, o'zi bilan va boshqalar bilan bo'lgan munosabatlarining o'zaro bog'liqligiga olib keladi. Ibn Arabiyning "Komil inson" (al-Insan al-Kamil) tushunchasi uning falsafiy va ma'naviy tizimining eng muhim jihati hisoblanadi. [10]

Bu tushuncha inson mavjudligining oliy maqsadini, ya'ni ilohiy sifat va fazilatlarni o'z shaxsiy borlig'ida namoyon etishni anglatadi. Ibn Arabiy tafakkurining yangiligi shundaki, u falsafiy, ilohiy va ruhiy unsurlarni uyg'unlashtirib, inson tabiati va borliq mohiyatini tushunishga oqilona va irfoniyl yondashuvlarning o'ziga xos sintezini taqdim etadi.

Ibn Arabiy falsafasida komil insonni ro'yobga chiqarishda aqliy imon (al-imon al-'aqliy) muhim ahamiyat kasb etadi. Aqliy imon aqlning vujud birligini tushunish qobiliyati bo'lib, bu barcha mavjudotning asosida yotuvchi fundamental haqiqatdir. [11] Bu tushunish shunchaki aqliy mashq emas, balki insonga moddiy dunyo cheklovlaridan yuksalishga imkon beradigan o'zgartiruvchan tajribadir. Vujud birligi Ibn Arabiy falsafasining markaziy mavzusi bo'lib, u barcha narsalarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligini anglatadi. [12]

Komil inson vujud birligini anglagan va o'z shaxsiy borlig'ida ilohiy sifat va fazilatlarni namoyon etgan zotdir. [13] Bu namoyon bo'lish shunchaki Xudoga taqlid qilish emas, balki inson qalbida allaqachon mavjud bo'lgan ilohiy tabiatning tabiiy ifodasidir. Komil inson rahmdillik, donolik, adolat va boshqa ilohiy xususiyatlarni o'zida mujassam etadi hamda koinotning kichik nusxasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu tushuncha yangilik bo'lib, u inson tabiati va Xudoning mohiyati haqidagi an'anaviy qarashlarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi, inson holatini yanada yaxlit va uyg'unlashgan tarzda tushunishni taklif etadi.

Aql va tafakkur Ibn Arabiy falsafasida, ayniqsa, komil insonni ro'yobga chiqarishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aql insonlarga vujud birligini tushunish va o'z shaxsiy borlig'ida ilohiy xususiyatlarni namoyon etish imkonini beruvchi qobiliyat sifatida qaraladi. [14] Bu ta'limotda aql va tafakkur shunchaki mavhum tushunchalar emas, balki insonlarning o'z to'liq salohiyatlarini ro'yobga chiqarishi va komil insonga aylanishi uchun vositalardir.

Ibn Arabiy tafakkurining yangiligi uning falsafiy, ilohiy va ma'naviy unsurlarni uyg'unlashtirishida namoyon bo'ladi. Uning aqliy imon va aqliy intuitsiya orqali amalga oshiriladigan Komil inson tushunchasi inson tabiati va borliq mohiyatini anglashga nisbatan oqilona va irfoniyl yondashuvlarning noyob sintezini taqdim etadi. [15] Bu sintez falsafa, ilohiyot va tasavvuf o'rtasidagi an'anaviy chegaralardan oshib o'tib, inson mavjudligi va borliq tabiatini yaxlit tushunishni taklif etishi bilan yangilikdir.

Ibn Arabiyning komil inson tushunchasi islom tafakkuriga, ayniqsa tasavvuf va islom falsafasi yo'nalishlariga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Uning g'oyalari islom irfoniyatining rivojlanishiga yo'l ochdi va bugungi kungacha ma'naviy izlanuvchilar hamda faylasuflarni ilhomlantirib kelmoqda. [16]

Komil inson tushunchasi islom axloqi va ma'naviyatining rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatgan bo'lib, alohida shaxslarda ilohiy fazilatlarning namoyon bo'lishi muhimligini ta'kidlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Ibn Arabiy ta'limotiga ko'ra ratsional e'tiqodning "Komil inson" g'oyasi inson tabiati, Xudoning mohiyati va koinotni chuqur va nozik tushunishni ifodalaydi.

Sodda qilib aytganda, Ibn Arabiyning oqilona e'tiqodga ega «Komil inson» haqidagi fikrlari insonning o'z salohiyatini anglashi, boshqaruvchi sifatidagi mas'uliyati hamda inson, Alloh va koinot o'rtasidagi munosabatlarni tushunishiga muhim hissa qo'shadi. Bundan tashqari, bu fikrlar ta'lim sohasida ham katta ahamiyatga ega, chunki ular inson salohiyati va oqilona e'tiqodni rivojlantirish, shuningdek, koinotni donishmandlik bilan boshqarishda mas'uliyatni oshirish muhimligini ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fatihatid Dzirroatin Nuril Ulya, "Mengenai Tiga Istilah Manusia dalam Alquran: Nas, Insan, dan Basyar," TAFSIRALQURAN.ID 2022, Retrieved November 25, 2023 from <https://tafsiralquran.id/mengenai-tiga-istilah-manusia-dalam-alquran-nas-insan-dan-basyar/>.
2. Dadan Nurulhaq, "The Concept Of Human Ability (Quadratul Insan) In Islamic Education Process," International Journal of Nusantara Islam 08, no.02 (2020): 169, <https://doi.org/10.15575/ijni.v8i2.10774>.
3. Rebekah Zwanzig, An Analysis of Ibn al-Arabi's al-Insan al-Kamil, the Perfect Individual, with a Brief Comparison to the Thought of Sir Muhammad Iqbal, (Faculty of Philosophy, Brock University St. Catharines, 2008), 38
4. Dadan Nurulhaq, "The Concept of Human Ability (Quadratul Insan) in the Islamic Education Process," 165.

FALSAFA

5. Yunasril Ali, *Manusia Citra Ilahi* (Jakarta: Paramadina, 1997), 60.
6. Mulyadhi Kartanegara, *Menyelami Lubuk Tasawuf* (Jakarta: Erlangga, 2006), 66.
7. Yunasril Ali, *Manusia Citra Ilahi*, 56.
8. Toshihiko Izutsu. *Sufism and Taoism: A Comparative Study of Key Philosophical Concepts.*– Pakistan: Suhail Academy Lahore, 2005.– p.329.
9. Wiliam C. Chittick. *Imaginal Worlds: Ibn al-'Arabi and the Problem of Religious Diversity.* – Albany.: State University of New York Press, 1994. – p. 55.
10. M. Chodkiewicz, *An Ocean Without Shore: Ibn Arabi, the Book, and the Law* (USA: State University of New York Press, 2009), 123.
11. J. W. Morris, *The Reflective Heart: Discovering Spiritual Intelligence in Ibn Arabi's Meccan Illuminations* (Fons Vitae, 2005), 157.
12. C. Addas, *Quest for the Red Sulphur: The Life of Ibn Arabi*, (Islamic Texts Society, 2013), 215.
13. S. W., Akhtar, *Ibn Arabi and the Philosophy of Illumination* (Palgrave Macmillan, 2017), 103.
14. Toshihiko Izutsu, *Sufism and Taoism: A Comparative Study of Key Philosophical Concepts*, 145.
15. Knysh, *Sufism: A Very Short Introduction*, (Oxford University Press, 2017), 181
16. W. C., Chittick, *The Self-Disclosure of God: Principles of Ibn Arabi's Cosmology*, (SUNY Press, 2017), 205.